WENDT'S THEORETICAL CONTRIBUTION TO SECURITY STUDIES: THE AGENT – STRUCTURE PROBLEM

Review paper

DOI 10.5937/zurbezkrim1902011L	COBISS.RS-ID 8630808	UDK 351.78:316.334.3
--------------------------------	----------------------	----------------------

Milan Lipovac¹

Faculty of Security Studies, University of Belgrade

Nevena Stanković

Belgrade Security Research Center

Abstract: The agent-structure problem is at the core of almost all social sciences' interest. The problematization of this issue in security studies emerged with social constructivism, particularly with Alexander Wendt's thought. By presenting Wendt's basic theoretical assumptions derived from his understanding of structure and structural theory which emerged as an attempt to eliminate the shortcomings of individualism and structuralism, this paper seeks to establish a theoretical contribution to security studies. Finally, this paper concludes that the division of structure into ideational structure, material structure, and structure of interests, attitudes toward the co-constitution and co-determination of agents and structure along with the scientific-realistic assumption of the (causal) significance of unobservables and emphasis on the importance of change not only play an important role in explaining security phenomena and processes, but may also contribute to a more accurate prediction of the dynamics of security reality, challenges, risks and threats, as well as the behavior of the most important security actors.

Keywords: Wendt, structure, agent-structure, scientific realism, social constructivism.

INTRODUCTION

The agent-structure problem is addressed by all social sciences and represents a starting point for exploring the phenomenon of the social world in a certain way. Determinism cannot be the solution to this problem, nor can it be a condition (in the way it is commonly conceptualized), since it emphasizes the ways in which structure and culture shape the social context within which individuals act, but neglects individual capacities (Archer, 2003). By attempting to reconceptualize the notions of agency and structure, theorists seek to find common threads of conflicting ontologies in order to discover the origins of social action – whether the individual's behavior and actions are independent or restrained and governed by structures (institutions, norms, ideologies, traditions) (Ilić, 2016: 148).

¹ Corresponding author: dr Milan Lipovac, Assistant Professor, Faculty of Security Studies, University of Belgrade. E-mail: milanlipovac@gmail.com

Therefore, it is essential to provide an answer to the question of whether the causes of social phenomena and processes should be sought in individuals, their subjective beliefs, desires and intentions or in the social structures that govern the behavior of those individuals (Ilić, 2016: 152). In the first case, the explanation of social action starts with agents, while in the second case it focuses on the causality of structural factors; consequently, the agent-structure problem is usually referred to as a theoretical discussion of these two views, which at first glance seem completely opposed.

In the context of explanatory implications, international relations theories usually start from recent philosophical discussions within sociology and social theory, proposing a metatheoretical framework based on the dynamic conception of interdependence between interpretative, random agents, and a structural context defined both in terms of enablement and restraint (Carlsnaes, 1992).

Constructivism occupies the middle ground between rationalist and poststructuralist approaches to the study of international relations, taking a structural ontological starting point (according to many theorists). What is common to all social constructivists is that they start from the basic ontological assumption that agents and structures are interconnected. Although positivism and its static view of international reality was initially heavily challenged and criticized by constructivism, a division into theorists who remained faithful to the postpositivist approach (the critical school) and theorists who clung to the positivist direction (conventional or soft constructivism) was created within it over time (Ilić, 2016: 161).

Due to its importance for all social sciences, and consequently theoretical reflections on international relations, this issue has been the subject of the variety of criticism – from being “confusing and unproductive” to representing a significant barrier to critically-oriented international relations theories (Klotz & Lynch, 2006). While some theorists believe that constructivists have not answered this question by reaching a conclusion of reciprocal constitution, which is necessary to overcome the “unnecessary” epistemological division by focusing on ways in which empirical research can lead to the very essence of the problem (Klotz & Lynch, 2006), others believe that the existing gaps in international relations theories can be filled solely by focusing on the ontological differences that construct the theoretical framework by integrating this approach with the approach in social theory (Wight, 2006).

Emanuel Adler argues that constructivism is “interested in understanding how material, subjective, and intersubjective worlds interact in the social construction of reality,” and that, “instead of focusing solely on how structures constitute agents’ identities and interests, he also seeks to explain how, in effect, individual agents constitute these structures” (Zlatanović, Lipovac, 2014: 187, as cited in Adler, 1997: 322). Nicholas Onuf explains it as follows – structure exerts influence on agents by being often influenced by natural or social phenomena that we can see or we are unable to see, but to which we, as agents, respond by putting them in the institutional context. In this case, it is about “the institutionalization of structure” by agents (Onuf, 2013: 7). David Dessler, however, places particular emphasis on scientific realism in explaining these issues, arguing that the “gap” between scientific philosophy and practice may be filled by a model of international structure based on the principles of scien-

tific realism, or by considering its implications for structural research design in international relations theories. He concludes that the agent-structure debate has the capacity to produce integrative structural theory as well as the ability to bring about changes to the international system peacefully (Dessler, 1989).

One of the most fruitful constructivist approaches to solving the agent-structure problem is Alexander Wendt's approach. Based on Wendt's understanding of structure and structuration theory as a proposal for resolving this problem, this paper seeks to examine the theoretical contribution of Wendt's approach to security studies. A critical examination of the explanatory potential of Wendt's thinking in security studies demonstrated that adopting a scientifically realist starting point, respecting the ideational aspect of structure and emphasizing the co-constitution and co-determination of agents and structure and the role and importance of processes in considering the agent-structure problem, undoubtedly represent a step forward in relation to the settled views of the (one-sided) solution to this problem by members of dominant theoretical directions. In summary, Wendt's addressing this socially significant problem seems to be one of the brightest examples of the need to study security phenomena using discourses of different paradigms, due to the "multidisciplinary nature of the field of security studies" (Lipovac, 2013: 441).

WENDT'S IDEATIONAL STRUCTURE

According to Wendt, social constructivism is not only close to idealism but also to structuralism and holism. Starting from the premise that "structures have effects irreducible to agents" (Wendt, 2014: 122), Wendt devoted a significant part of his work to dealing with structures. Without being defined as such, Wendt argues that the structure of any social system contains three elements — material conditions, interests, and ideas. Although related these elements are also in some sense distinct and play different roles in explanation. Yet, for analytical purposes, Wendt treats material structure, structure of interests, and ideational structure as separate structures. In doing so, however, he notes that these elements are always articulated and equally necessary to explain social outcomes, in other words, "without ideas there are no interests, without interests there are no meaningful material conditions, without material conditions there is no reality at all" (Wendt, 2014: 122). In the end, for any given social system there is just structure, in the singular (Wendt, 2014: 123). In this sense, the task of structural theorizing ultimately must be to show how the elements of the system fit together into some kind of whole.

Starting from idealism that Wendt explicitly advocates, that is, its key premise that people act toward objects (including each other) on the basis of the meanings that those objects have for them, knowledge occupies a significant place in Wendt's thought. Moreover, he views the ideational aspect of social structure as "the distribution of knowledge", which is a broader phenomenon than the distribution of interests and general beliefs and expectations, including "not only a belief but a good portion of desire" (Wendt, 2014: 123).

In this way, Wendt classifies certain knowledge into private and shared. However, especially with regard to the agent-structure problem, Wendt places an emphasis on a subset of social structure, socially shared knowledge or cul-

ture (knowledge that is both common and connected between individuals, in other words, shared in society). Culture, in this sense, can take many specific forms, including “norms, rules, institutions, ideologies, organizations, threat systems, etc.” (Wendt, 2014: 124).

Wendt’s observation that international relation’s debate between constructivists and rationalists about culture actually portrays a broader controversy within social theory between holist and individualist approaches to the question of how agents relate to the structures (ideational or material) in which they are embedded is significant (Wendt, 2014: 125). While individualists and holists agree that agents and structures are somewhat interdependent, they disagree on exactly how. Individualists claim that structure can be reduced to the properties and interactions of agents, while holists claim that structure has irreducible emergent properties (Wendt, 2014: 125). Finally, concerning the agent-structure problem, Wendt takes a synthetic position that combines elements mainly from structuration theory and symbolic interactionism².

THREE DISTINCTIONS: LEVELS, EFFECTS, AND THINGS

However, before presenting his version of structuration theory, that is, his solution to this problem, other significant conclusions that Wendt draws about structure should also be taken into consideration. To develop this (middle) position, Wendt makes three distinctions – “between two levels and two effects of structure on two things.” The two levels are micro and macro, where microstructures refer to structures of interaction and macrostructures refer to what Wendt calls structures of multiple realizable outcomes (Wendt, 2014: 125). Applied to culture, this leads to a distinction between common and collective knowledge. These two effects discussed by Wendt are causal and constitutive, and the two things are behavior and properties, where properties refer to agents’ identities and interests.

According to Wendt, all three distinctions concern the way reality is structured and to that extent the ontological dispute about structures and agents ultimately is an empirical debate, with rationalist and constructivist social theorists simply interested in various aspects of how reality is structured (Wendt, 2014: 126). Wendt maps his argument in a matrix form³.

In explaining the different views of rationalists and constructivists, Wendt states that rationalists tend to be interested in micro-level structures and within that the causal effects of structure on behavior, while constructivists tend to be more interested in macro-level structures, and within that the constitutive effects of structure on identities and interests. As the primary value of constructivist understanding in relation to the rationalist, Wendt points out the analysis of constituent effects at the micro level, especially at the macro level, in their approach to culture (Wendt, 2014: 127). It should be noted that Wendt

² Wendt points out that, in designing his own theory, he drew on ideas from Giddens (1979, 1984), Bhaskar (1979, 1986), Sewell (1992), as well as Mead (1934), Berger & Luckmann (1966), Stryker (1980), and Howard & Callero (1991).

³ By presenting this illustration, as he states, he does not intend to review the literature with solutions in social theory to discuss agents and structure, but to suggest different ways in which theorists may ask questions regarding structure. *Figure shown in Social Theory of International Politics by A. Wendt (2014: 126).*

develops his own distinction between micro and macro levels of structures with reference to Kenneth Waltz⁴, pointing out some problems with his understanding of structure⁵.

INDIVIDUALITY *PER SE* AND THE SOCIAL CONDITIONS OF INDIVIDUALITY

Considering the above issues, Wendt's attempts to explain how agents and structure can be mutually constituted and codetermined (the latter signifying a causal relationship versus constitutive relationship), or, in a nutshell, how a synthesis of individualism and holism is possible. In this light, Wendt's undoubted contribution to this issue is the distinction between "individuality *per se*" and "the social conditions of individuality". Individuality *per se* pertains to "those properties of an agent's constitution that are self-organizing and thus not intrinsically dependent on a social context." Wendt argues that these types of properties are essential to deliberate action, and, even when caused by society, they exist independently of them. Finally, Wendt finds this aspect of individuality in individualism (Wendt, 2014: 158). On the other hand, the social conditions of individuality refer to "those properties of an agent's constitution that are intrinsically dependent on culture." Wendt links this aspect of individuality with the claim that culture constitutes agents, which he finds in holism (Wendt, 2014: 158).

Wendt sees the importance of distinguishing between individuality *per se* and its social conditions as a way of realizing that a relationship between agents and structures can be both independent and dependent, that is, causal and constitutive. In other words, this distinction "resolves the apparent paradox by showing that two types of qualities are involved in the constitution of agents, social and self-organizing qualities" (Wendt, 2014: 159). From this point of view, the moderate forms of individualism and holism are not incompatible, but merely point to different constituent qualities of individuality, that is, pose different questions. Wendt argues that the problem arises with radical forms of each ontology, "when someone says that intentional agency is merely self-organizing, or nothing but an effect of discourse" (Wendt, 2014: 160). Recognizing both is essential to a better understanding of each.

PROCESS

Finally, an indispensable term in Wendt's considerations of structure is process. Thus, although both agents and structures are of equal importance, they are mutually constitutive and codetermined; however, structure exists (has effects and evolves) only because of actors and their practices. All structure is "instantiated only in process" (Wendt, 2014: 160). Wendt argues that the dependence of structures on agency and the social process is both constitutive and causal. On the one hand, according to Wendt, "the distribution of knowl-

⁴ For more information on the micro and macro levels of structure thematized by Waltz, see Waltz, 1959 [2001].

⁵ According to Wendt, the problem lies in the fact that Waltz does see two levels of structure rather than in Waltz's "materialism" (Wendt, 2014: 127).

edge in a social system at any given moment exists only in virtue of actors' desires and beliefs", and "if culture only exists in virtue of desires and beliefs, it has effects, in turn, only in virtue of agents' behavior" (Wendt, 2014: 161). On the other hand, social structures also depend on agents and practices in a causal sense. Constitutive analysis, however, has an "intrinsic static" and it tells us what structures are made of and how they can have certain effects, but "not about the processes by which they move through time, in other words, about history." (Wendt, 2014: 161). However, he states that "structural reproduction too is caused by a continuous process of interaction that has reproduction as its intended or unintended consequence" (Wendt, 2014: 161).

Wendt concludes that, in both a causal and constitutive sense, structure is "an ongoing effect of process", while at the same time "that process is an effect of structure" (Wendt, 2014: 162). There are two levels of analysis (micro and macro), which are structured and instantiated by process, in his view. There are no structures without agents and no agents (except in biological terms) without structures, in other words, "social processes are always structured and social structures are always in process" (Wendt, 2014: 162). In doing so, he revisits the culture, claiming that "knowledge shared in society plays a key role in interacting relatively predictable over time, creating homeostatic tendencies that stabilize the social order," in other words, "culture tends to reproduce itself, and indeed must do so if it is to be culture at all" (Wendt, 2014: 163).

In summary, Wendt believes that cultural structures are complex in both their nature and effects and so sets out a typology based on three distinctions: 1) between the two levels on which they are organized, the micro and macro levels, manifested as common and collective knowledge respectively; 2) between their causal and constitutive effects; and 3) between their effects on behavior, identities, and interests. He notes that the analyses of these different modalities requires different types of structural methods, but in analyzing any of them, it is essential to show "how cultural forms articulate with and give meaning to material forces, and how the latter in turn constrain the former" (Wendt, 2014: 165). Again, it may be useful for analytical purposes to distinguish between material structure, structure of interests, and ideational structure, but in the end a social system has only one structure, composed both of material and ideational elements.

AGENT-STRUCTURE PROBLEM

Following the presentation of Wendt's key views regarding structure, an account of the agent-structure problem itself is presented. In his article *The Agent-Structure Problem in International Relations Theory* (1987), Wendt starts from two theories that have had a strong influence on contemporary academic discourse about international relations – neorealism (Kenneth Waltz) and world system theory (Immanuel Wallerstein). While both theories provide structural explanations of how states behave in the international system, that is, although they are both based on structural analysis, their understanding of system structure is, in Wendt's view, significantly different. On the one hand, neorealists define international system structures in terms of "observable" attributes of their member states, and consequently, they define the explanatory role of these structures in individualist terms, as "constraining the choices

of existing state actors" (Wendt, 1987: 335). "World-system" theorists, on the other hand, define international system structures in terms of "fundamental organizing principles of capitalist world economy which underlie and constitute states," and thus they understand the explanatory role of structures in structuralist terms as "generating" state actors themselves (Wendt, 1987: 335)

However, Wendt's primarily interest is to critique the conceptions of structural theory which he finds in each of them, and to use this critique to motivate the development of a new approach to structural theorizing about international relations adopted from the work of the aforementioned structuration theorists in sociology. Wendt argues that this approach, in turn, requires a foundation in realist philosophy of science (or "scientific realism"⁶), arguably the "new orthodoxy" in the philosophy of natural sciences, though largely unacknowledged by political scientists (Wendt, 1987: 336).

The agent-structure problem, according to Wendt, actually presents two interdependent problems, one ontological and the other epistemological (Wendt, 1987: 339). The first and more fundamental problem concerns the nature of both agents and structure, and, since they are both mutually implicit, their interrelation. In other words, the question concerns what these entities are (or, in the case of social structures, whether they are entities at all) and how they are interconnected. Essentially, Wendt believes that there are two basic approaches to answering this question – by defining one unit of analysis as an ontologically primary (basic) unit, or by giving them an equal and therefore irreducible ontological status. Depending on which entity is considered primary, these approaches generate three possible responses, which Wendt defines as individualism, structuralism, and structuration (Wendt, 1987: 339). Neorealism and world system theory mean individualism and structuralism, both of which ultimately diminish the importance of one unit of analysis in relation to another. Neorealists reduce the states system structure to the properties and interactions of its constituent elements, states, while world-system theory reduces states (and classes) as agents to reproduce the demands (needs) of the capitalist world system (Wendt, 1987: 339). The structuralist approach, on the other hand, seeks to avoid what Wendt calls "the negative consequences of individualism and structuralism" by giving agents and structures an equal ontological status. Consequently, it allows the use of agents and structures in explaining some of the basic properties that, in terms of effects, they have on one another. In other words, it leads to an understanding of agents and structures as 'co-deterministic' or 'mutually constitutive' entities (Wendt, 1987: 339).

⁶ By scientific realism Wendt means "a philosophy of science that assumes that the world exists independent of human beings, that mature scientific theories typically refer to this world, and that they do so even when the objects of science are unobservable" (Wendt, 2014: 43). "The core of scientific realism," in Wendt's opinion, "is opposition to the view ... that what there is in the world is somehow dependent on what we know or believe" (Wendt, 2014: 46). Finally, realism is "a philosophy of science, not a theory of society," and as such "does not answer, first-order, empirical questions". In other words, realism "makes it possible to conceive of states and the state systems as real and knowable, but it does not tell us that they exist, what they are made of, or how they behave", - "this is a job for social scientists, not philosophers" (Wendt, 2014: 47).

ARGUMENTATION

Thus, Wendt attempted to identify significant differences between the theorists' understandings of neorealism and the "world system," and to link these differences to their different social ontologies. He also attempted to demonstrate that, despite these differences, neorealism and world-system theory share a common, underlying approach to the agent-structure problem, that is, they both attempt to make either agents or structures into basic, primitive units, leaving each of them unable to explain the properties of these units, and therefore to justify their theoretical and explanatory claims about state action (Wendt, 1987: 349). The obvious implication of this argument is that neither state agents nor the domestic or international system structure that constitutes them should be always treated as given, or basic, primitive units. International relations theories should be capable of providing the explanatory leverage of both (Wendt, 1987: 349). Wendt points out that this does not mean that an individual research endeavor cannot take one unit as primitive, because scientific practice has to start somewhere. However, this means that what is defined as primitive in one research endeavor must be at least potentially problematic (or function as a dependent variable) in another, that is, scientists need theories of their primitive units (Wendt, 1987: 349). Notwithstanding their apparent aspirations to be general theories of international relations, the individualist and structuralist ontologies of neorealism and world-system theory preclude the development of such theories. In contrast, a structurationist or structural approach to the agent-structure problem would contribute to the development of theoretical accounts of both state agents and systemic structures "without engaging in either ontological reductionism or reification" (Wendt, 1987: 349).

According to Wendt, the agent-structure problem originates in two truisms about social life, which, he believes, underlie almost all social scientific inquiry. The first truism represents the claim that "human beings and their organizations are purposeful actors whose actions help reproduce or transform the society in which they live," and the second is that "society is made up of social relationships, which structure the interactions between these purposeful actors" (Wendt, 1987: 337-338). Taken together, these truisms suggest that human agents and social structures are, in one way or another, "theoretically interdependent or mutually implying entities" (Wendt, 1987: 338). Thus, Wendt argues that the analysis of social action invokes at least an implicit understanding of the individual social relationships (or "rules of the game") in which the action takes place, just as the analysis of social structures somewhat invokes some understanding of the actors whose relationships make up the structural context (Wendt, 1987: 338). From the above, it can be concluded that both the properties of agents and those of social structure properties are relevant to explanations of social behavior. In fact, both neorealism and world-system theory use the properties of both state (power, interests) and of systemic structures (polarity, unequal exchange relations) to explain states' behavior, although they do so in different ways.

Believing that all social scientific theories embody at least an implicit solution to the agent-structure problem, which "situates agents and social structures in relation to one another" (Wendt, 1987: 337), Wendt acknowledges that these solutions help theory's understanding of, that is, that structural

analysis has a relative explanatory importance. However, while advocating very different understandings of structural theory, Wendt argues that the neorealist and world-system solutions to the agent-structure problem are, in at least one respect, very similar and that this similarity creates a common fundamental weakness in these theories as structural approaches to international relations. (Wendt, 1987: 337). Wendt concludes that structural theory, in turn, is a response to these weaknesses.

ONUF ON WENDT'S STRUCTURATIONAL THEORY

For the purpose of explaining Wendt's theory, Nicholas Onuf refers to what he regards as a prehistoric debate, that is, Waltz's opposing to reductionism on the ground that the unintended consequences of states' behavior produce irreducible structures that have impacts on behavior. Onuf concludes that this unambiguous claim gave Wendt an opportunity to introduce the issue of structure from a scientifically-realistic point of view (Onuf, 1998: 239), with two goals in mind: to demonstrate the inadequacy of both Wallerstein and Waltz's version of structuralism and to propose a theory of structure as a substitute for structuralism in general. He also concludes that Wendt believes that Waltz was not actually a structuralist at all, as he defined himself, but an ontological individualist. On the other hand, he states that Wendt found Wallerstein's world-system theory to be too holistic (Onuf, 1998: 240). Onuf proceeds to discuss Wendt's central claim regarding structure – that capacities, even the existence of human agents, are in some way necessarily related to a social structural context, that is, they are inseparable from human sociality. For Wendt, structuration theory is analytical in nature rather than substantive. In other words, it represents what he would later call metatheory, more precisely a theory about theory (Onuf, 1998: 241). Wendt concludes that structural theory addresses the types of entity to be found in the social world and their relations. According to Onuf, Wendt offered four essential assumptions on behalf of structuration theory.

First, unlike individualists, structurationists accept the reality and explanatory significance of irreducible and potentially unobservable social structures that generate agents. Then, unlike structuralists, structurationists oppose functionalism and emphasize the need for a theory of practical reason and consciousness that can account for human intentions and motivation. Furthermore, these oppositions are reconciled by joining agents and structures in a dialectical synthesis that overcomes the subordination of one to the other, which is characteristic of both individualism and structuralism. Finally, structurationists argue that social structures are inseparable from spatial and temporal structures, and that time and place must therefore be incorporated directly and explicitly into theoretical and concrete social research (Onuf, 1998: 241-242).

WENDT'S CONTRIBUTION TO SECURITY STUDIES

The absence of a single, generally accepted conception of the agent-structure relation has spawned a variety of conceptualizations of the relationships across the social sciences, each reflecting the particular philosophical and

practical commitments of its parent theoretical discourse. In this sense, Wendt states that even his own adoption of the terms “agents” and “structure” is not theory-neutral (Wendt, 1987: 338). Despite their many differences, however, “the agent-structure, parts-whole, actor-system, and micro-macro problems all reflect the same meta-theoretical imperative — the need to adopt, for the purpose of explaining social behavior, some conceptualization of the ontological and explanatory relationship between social actors or agents (in this case, states) and societal structures (in this case, the international system)” (Wendt, 1987: 338-339).

In addition to the fact that he is considered the theorist who introduced the agent-structure problem as such into the field of international relations, in attempting to resolve the agent-structure problem Wendt’s most significant contribution is undoubtedly his thesis on the co-constitution and co-determination of agents and structures. Thus, unlike the generally accepted view in international relations theories that agents and structure are ontologically independent, with one necessarily having primacy over the other (that is, each is an effect of the other), Wendt argues that both agents and the structure have an ontologically equal status from the beginning. His structurationist approach avoids the weaknesses of both individualism and structuralism by considering agents and structures as “co-determinants” and “mutually constitutive” entities. With a slight redacted Giddens’ claims, or rather, application to the field of international relations, the greatest advantage of Wendt’s understanding in relation to the understandings of his predecessors (but also some contemporaries) is embodied in the “conceptualization of both entities from the start as ontologically dependent upon the other, by conceptualizing agents in terms of the internal relationships (structure-related relations) that define them as such, and by conceptualizing social structures as existing only through the medium of the agents and practices that they constitute ”(Went, 1987: 360).

However, Wendt points out that the causal and constitutive effects of culture on agents can be exerted only on their behavior, on their properties (identities and interests), or on both (Wendt, 2014: 144), which can be questionable because it then means that, ultimately, there is behavior that is not directed toward particular interests (or in accordance with a specific identity), that is, the possession of certain identities or interests does not necessarily entail changes in behavior towards them. In this case, he was criticized for his imprecision in defining concepts, which, in principle, is insignificant in relation to the contribution he has made – his initial assumption about the simultaneous constitutive and causal influence of the entities.

Further, the essential contributions of Wendt’s structuration theory, in relation to individualism and structuralism, are reflected in the acceptance of the reality and explanatory importance of irreducible and potentially unobservable social structures that generate agents, the opposition to functionalism and the emphasis on the need for a theory of practical reason and consciousness relevant to human intentions and motivation, by combining agents and structures in a dialectical synthesis that overcomes the subordination of one to the other, as well as the claim that social structures are inseparable from spatial and temporal structures, and that both time and place must therefore be incorporated directly and explicitly into theoretical and concrete social research (Wendt, 1998). It is therefore important to point out the contribution Wendt made by

introducing scientific realism, as a step forward in understanding and further explaining what unobservable entities in the real state of affairs have, at least in understanding structure as unobservable, yet causally significant.

Wendt's division of the structure into material conditions, interests and ideas for analytical purposes is also very important. The division of these elements also makes it easier to see their different roles in explaining specific social outcomes. At the practical level, such a division has certain advantages; however, the way Wendt explains their necessary existence in each structure is quite confusing. The central part of the claim that "without ideas there are no interests, without interests there are no meaningful material conditions, without material conditions there is no reality at all" (Wendt, 2014: 122) is questionable, and since material conditions themselves exist and will exist regardless of anyone's or any interests. Therefore, it is more appropriate to explain his primary idea in that, on the basis of certain interests, material conditions are used as resources, that is, interests cannot be realized without the use of those material resources.

Wendt's distinction "between two levels and two effects of structure on two things" (Wendt, 2014: 125), that is, the separation of behavior from identity and interest, in the analytic sense, is of particular importance. Although in reality they are inextricably linked, they are clearly distinct. Therefore, the possibility of analyzing them separately may certainly contribute to a deeper understanding of security phenomena in practice. By studying the structure at the macro level, its micro level (for example, a certain state), and the mutual influences between them and the behavior and identities and interests of its agents, mutual co-determination and co-constitution, in Wendt's lexicon, can be clearly seen.

Finally, the role and importance of the process in the agent-structure relationship emphasized by Wendt is certainly an advantage, especially given the infrequent tendency to consider exclusively static phenomena as constitutively and causally significant in addressing security reality, but also in international relations in general.

CONCLUSION

Finally, based the above issues, it may be concluded that the range of practical implications of Wendt's reflections on agency and structure on security is very broad. The attitude toward the co-constitution and co-determination of agency and structure enables the inclusion of a large number of unjustifiably neglected variables in the analysis of security reality. In other words, by accepting the view that agency and structure in this context are mutually dependent, but necessarily different entities, makes it possible to overcome the usual one-sided approaches to exploring the "origins" or causality of social and thus security action.

Taking the simultaneous constituent and causal effect of agents (primarily the most influential security entities at the national, regional and global levels) on structures, as well as structures (national, regional, global) on agents into consideration, one can see the potential contribution to predicting the dy-

namics of security reality and specific security challenges, risks and threats, or, on the other hand, a contribution to predicting the behavior of security actors.

Additionally, the contribution of scientifically realistic assumptions about the importance of unobservable entities goes beyond the scope of agent-structure problem. When discussing security phenomena and processes, we usually have unobservable but causally significant phenomena and processes in mind; as result, this approach seems most suitable for addressing any issues in security studies, which is applicable to any research endeavor in this field.

Wendt's emphasis on process seems particularly important for security issues, since almost all dimensions of security reality are characterized by marked mutability, that is, the possibility of transformation. Specifically, states, national identities, interests or interstate relations, and other issues directly related to the security field are commonly regarded as given, permanent, and immutable, and this is precisely the contribution of Wendt's novelty which he introduced by stressing not only the possibility but also the importance of change.

REFERENCES

- Archer, M. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carlsnaes, W. (1992). The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 36(3), 245-270.
- Dessler, D. (1989). What's at stake in the Agent-structure Debate? *International Organization*, 43(3), 441-473.
- Илић, М. (2016). Проблем agent-structure: теоријски налази и импликације за студије грађанских ратова. У: Јовић, Д. (ур.), Конструктивистичке теорије међународних односа (стр. 147-176). Загреб: Факултет политичких знаности.
- Klotz, A., Lynch, C. (2006). Moving Beyond the Agent-structure Debate. *International Studies Review*, 8(2), 355-381.
- Липовац, М. (2013). Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности. Социолошки преглед, 47(3), 439-460.
- Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual. In: V. Kubalkova, N. Onuf & P. Kowert (Eds.), *International relations in a constructed world* (pp. 58-78). New York: M.E. Sharp
- Onuf, N. (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*. London: Routledge.
- Вент, А. (2014). Друштвена теорија међународне политике. Београд: Факултет политичких наука.

- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 31, 335-370.
- Wight, C. (2006). *Agents, Structure and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1959[2001]). *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.
- Златановић, А., Липовац, М. (2014). Социјални конструктивизам. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 251-264). Београд: Факултет безбедности.

Paper received on: 8. 10. 2019.

Paper accepted for publishing on: 28. 10. 2019.

ВЕНТОВ ТЕОРИЈСКИ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ: ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА

Прегледни научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902011L

COBISS.RS-ID 8628248

УДК 351.78:316.334.3

Милан Липовац¹

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Невена Станковић

Центар за проучавање безбедности, Београд

Апстракт: Проблем агент-структура налази се у средишту интересовања готово свих друштвених наука. Проблематизација овог питања у студијама безбедности долази са социјалним конструктивизмом, при чему се нарочито истиче промишљање Александра Вента (*Alexander Wendt*). Приказом Вентових основних теоријских поставки изведених из његовог поимања структуре, те структурацијске теорије настале као покушај елиминисања недостатака индивидуализма и структурализма, настоји се утврдити теоријски допринос студијама безбедности. Напослетку, закључује се да, превасходно, подела структуре на идеациону, материјалну и структуру интереса, став о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структуре, научно-реалистичка претпоставка о (узрочном) значају неопажљивог, те наглашавање значаја промене, имају не само важну улогу у експланацији безбедносних појава и процеса, већ могу допринети и прецизнијој предикцији динамике безбедносне стварности, изазова, ризика и претњи, као и понашања најзначајнијих безбедносних актера.

Кључне речи: Вент, структура, агент-структура, научни реализам, социјални конструктивизам.

УВОД

Срж проблематике агент-структура налази своје место у свим друштвеним наукама, представљајући, на изванредан начин, полазну основу за истраживање феномена друштвеног света. Детерминизам не може представљати решење овог проблема, а ни услов (на начин на који се уобичајено концептуализује), будући да наглашава начине на које структура и култура обликују друштвени контекст у коме индивидуе делују, али запоставља индивидуалне капацитете (Archer, 2003). Покушајем реконцептуализације појмова агентуре и структуре, теоретичари настоје да пронађу заједничке нити међусобно супротстављених онтологија, а како би напослетку дошли до сазнања о пореклу друштвене акције - да ли је појединац у свом понашању и деловању независан или је ограничен и управљен

¹ Аутор за кореспонденцију: др Милан Липовац, доцент на Факултету безбедности Универзитета у Београду. E-mail: milanlipovac@gmail.com

структурама (институцијама, нормама, идеологијама, традицијама) (Илић, 2016: 148).

Стога је суштински значајан одговор на питање дали узроке друштвених појава и процеса треба тражити у појединцима, њиховим субјективним уверењима, жељама и намерама или у друштвеним структурама које управљају понашањем тих појединаца (Илић, 2016: 152). У првом случају, објашњење друштвене акције полази од агента, док је у другом акценат на узрочности структуралних фактора, тако да се теоријска дискусија о ова два, на први поглед потпуно супротстављена, становишта у друштвеним наукама најчешће означава као расправа о проблему агент-структура.

У контексту експланаторних импликација, уобичајено се у теоријама међународних односа полази од скорашњих филозофских дискусија у оквирима социологије и друштвене теорије, предлагањем мета-теоријског оквира базираног на динамичној концепцији међузависности између интерпретативних, хотимичних агената и структуралног контекста дефинисаног како у смислу омогућавања (*enabling*), тако и у смислу ограничавања (*restraining*) (Carlsnaes, 1992).

Конструктивизам представља средњи пут у односу на рационалистичке и постструктуралистичке приступе проучавању међународних односа, заузимајући (у случају највећег броја теоретичара) структурационо онтолошко полазиште. Заједничко за све социјал-конструктивисте јесте да полазе од основне онтолошке претпоставке да су агенти и структуре међусобно успостављени. Премда је испрва конструктивизам представљао главног изазивача позитивизму критикујући његово статичко гледање на међународну стварност, временом се и у његовим оквирима створила подела на теоретичаре који су остали верни постпозитивистичком приступу (критичка школа) и теоретичаре који су се приклонили позитивистичком правцу (конвенционални или меки конструктивизам) (Илић, 2016: 161).

Услед свог значаја за све друштвене науке, а тиме и теоријска промишљања о међународним односима, ова проблематика је на мети најразличитијих критика-од става да је „конфузна и непродуктивна“, па до става да представља значајну баријеру за, у што већем обиму, критички настројену теорију међународних односа (Klotz & Lynch, 2006). Докле неки теоретичари сматрају да конструктивисти нису дали одговор на ово питање закључком о узајамној конституцији, те да је потребно превазићи „беспотребну“ епистемолошку поделу фокусирањем на начине на које емпиријска истраживања могу довести до саме суштине проблема (Klotz & Lynch, 2006), други сматрају да се постојеће празнине у теоријама међународних односа могу попунити искључиво фокусирањем на онтолошке разлике које конструишу теоријски оквир, и то интеграцијом овог приступа са приступом у друштвеној теорији (Wight, 2006).

Емануел Адлер (*Emanuel Adler*) заступа становиште да је конструктивизам „заинтересован за разумевање како материјални, субјективни и интерсубјективни светови узајамно делују у социјалној конструкцији стварности“, те да, „уместо да се фокусира искључиво на то како структуре конституишу агентове идентитете и интересе, он настоји да објасни и како, у ствари, индивидуални агенти конституишу ове структуре“ (Adler, 1997: 322, цитирано према Златановић, Липовац, 2014: 187). Николас

Онуф (*Nicholas Onuf*) то објашњава на следећи начин - структура врши утицај на агенте тако што смо често под утицајем феномена, природних или друштвених, које или не видимо или нисмо у могућности да видимо, али на које као агенти реагујемо, стављајући их у институционални контекст. У том случају, говори се о „институционализацији структуре“ од стране агената (Onuf, 2013: 7). Дејвид Дезлер (*David Dessler*), пак, нарочито значај у објашњењу ове проблематике придаје научном реализму, заступајући став да се „празнина“ између научне филозофије и праксе може попунити моделом међународне структуре базираном на принципима научног реализма, односно разматрањем његових импликација на структурални истраживачки дизајн у теоријама међународних односа. Закључује се да дебата агент-структура има капацитет да произведе интегративну структуралну теорију, као и способност да доведе до промена међународног система мирним путем (Dessler, 1989).

Као један од најплодоноснијих конструктивистичких приступа решавању проблема агент-структура, истиче се приступ Александра Вента. На основу приказа Вентовог поимања структуре, те структурацијске теорије у виду предлога за решење поменутог проблема, настоји се постићи основни циљовогарада - испитивање теоријског доприноса његовог приступа студијама безбедности. Критичким преиспитивањем експланаторног потенцијала Вентовог промишљања у студијама безбедности долази се до закључка да прихватање научно реалистичког полазишта, уважавање идеационог аспекта структуре, истицање ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структуре, те наглашавање улоге и значаја процеса у разматрању проблематике агент-структура несумњиво представљају корак унапред у односу на устаљена виђења (једностраног) решења овог проблема од стране припадника доминантних теоријских праваца. У закључку, чини се да је управо Вентово бављење овим опшtedруштвено значајним проблемом један од светлих примера потврде о потреби за проучавањем појава безбедности коришћењем дискурса различитих парадигми, а услед „мултидисциплинарности истраживачког поља студија безбедности“ (Липовац, 2013: 441).

ВЕНТОВА ИДЕАЦИОНА СТРУКТУРА

Друштвени конструктивизам према Вентовом схватању није близак само идеализму, већ и структурализму и холизму. Полазећи од премисе да „структуре имају учинке несводљиве на агенте“ (Вент, 2014: 122), он значајан део свога рада посвећује управо бављењу структурама. Без дефиниције као такве, Вент тврди да структура неког друштвеног система садржи три елемента - материјалне услове, интересе и идеје. Иако повезани, ови елементи су истовремено у извесном смислу одвојени и играју различите улоге у објашњењу. Па ипак, Вент се држи оваквог разликовања третирајући као одвојене материјалну, структуру интереса и идеациону структуру, из чисто аналитичких разлога. Када то чини, међутим, он напомиње да су ови елементи увек исказани и подједнако нужни ради објашњења друштвених исхода, односно, другим речима, „без идеја нема интереса, без интереса нема смислених материјалних услова, без материјалних услова нема стварности уопште“ (Вент, 2014: 122). Напоследку, за било који друштвени

систем постоји само структура, у једнини (Вент, 2014: 123). У том смислу, задатак структуралног теоретисања у крајњем мора бити тај да покаже како се елементи система заједнички уклапају у некакву целину.

Полазећи од идеализма за који се Вент изричито залаже, односно његове суштинске тезе да људи делују на предмете (укључујући и њих саме) на основу значења која ти предмети имају за њих, значајно место у Вентовој мисли заузима знање. Штавише, идеациони аспект друштвене структуре посматра као „распodelу знања”, а која представља шири феномен од расподеле интереса и општих уверења и очекивања, укључујући „не само уверење, већ и добар део жеље” (Вент, 2014: 123).

На тај начин, одређено знање Вент класификује на приватно и дељено. Међутим, у Вентовом учењу уопште, а нарочито с обзиром на проблематику агент-структура, нагласак је на подскупу друштвене структуре, друштвено дељеном знању или култури (знање које је опште и спојено између индивидуа, односно, дељено у друштву). Култура, у том смислу, може попримити мноштво специфичних облика, укључујући „норме, правила, институције, идеологије, организације, системе претњи итд” (Вент, 2014: 124).

Значајно је Вентово запажање да дебата о култури у међународним односима између конструктивиста и рационалиста заправо осликава један шири спор у оквиру друштвене теорије између холистичког и индивидуалистичког приступа питању како се агенти односе према структурама (идеационим, односно, материјалним) у које су уграђени (Вент, 2014: 125). Докле су индивидуалисти и холисти сагласни у ставу да су агенти и структуре међузависни, не слажу се око тога како, индивидуалисти тврдећи да структура може да се сведе на одлике и интеракцију агената, а холисти тврдећи да структура има несводљиве појавне одлике (Вент, 2014: 125). Најзад, у вези са конкретном проблематиком агент-структура, Вент заузима синтетичку позицију која удружује елементе углавном из теорије структурације и симболичког интеракционизма².

„ТРИ РАЗЛИКЕ”: НИВОИ, УЧИНЦИ И СТВАРИ

Но, пре излагања његове верзије теорије структурације, односно, решења овог проблема, упутно је изнети још неколико значајних закључака које Вент изводи о структури. Његовим речима, да би развио ову (средњу) позицију, Вент прави три разлике- „између два нивоа и два учинка структуре на две ствари”. Та два нивоа су микро и макро, где се микроструктуре односе на структуре интеракције, а макроструктуре се односе на оно што назива структурама вишеструко реализибилних исхода (Вент, 2014: 125). Примењено на културу, ово води разликовању општег и дељеног знања. Два учинка о којима говори су каузални и конститутивни, а две ствари су понашање и одлике, при чему се одлике односе на идентитете и интересе агената.

Све три поменуте разлике тичу се начина на који је стварност структурисана, и у том обиму, према Вентовом мишљењу, онтолошки спор о

² Вент истиче да се у стварању властите теорије нарочито користио са Giddens (1979, 1984), Bhaskar (1979, 1986) и Sewell (1992), као и са Mead (1934), Berger & Luckmann (1966), Stryker (1980) и Howard & Callero (1991).

структурама и агентима на крају се своди на емпиријски спор, при чему су рационалистички и конструктивистички друштвени теоретичари напосто заинтересовани за разне аспекте структурисања стварности (Вент, 2014: 126). Аргументацију оваквог става илустративно излаже у облику матрице³.

У објашњавању различитих погледа рационалиста и конструктивиста, Вент наводи да први нагињу према интересовању за структуре на микронивоу, те каузалним учинцима структуре на понашање, докле други нагињу према интересовању за структуре на макронивоу, те конститутивним учинцима структуре на идентите и интересе. Као примарну вредност конструктивистичког схватања у односу на рационалистичко, Вент наводи анализу конститутивних учинака на микро, а посебно на макронивоу, у њиховом приступу култури (Вент, 2014: 127). На овом месту, довољно је још истаћи да Вент властито разликовање микро и макро нивоа структура изводи позивајући се на Кенета Волца (*Kenneth Waltz*)⁴, и то указивањем на неке проблеме који постоје у његовом схватању структуре⁵.

ИНДИВИДУАЛНОСТ ПО СЕБИ И ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ ИНДИВИДУАЛНОСТИ

Фокус Вентовог размишљања, имајући све наведено у виду, јесте у покушају објашњења на који начин агенти и структура могу бити узајамно конституисани и кодетерминисани (при чему друго означава каузалну насупрот конститутивној вези), или, сажето, на који начин је могућа синтеза индивидуализма и холизма. С тим у вези, Вентов несумњив допринос овој проблематици представља разликовање „индивидуалности по себи” и „друштвених услова индивидуалности”. Индивидуалност по себи (или индивидуалност *per se*) односи се на „оне одлике агентове конституције које су самоорганизујуће и стога нису унутрашње зависне од друштвеног контекста”. Ове врсте одлика, истиче, суштински су значајне за намерно деловање, и, чак и када су узроковане од стране друштва, оне постоје независно од њих. Напослетку, овај аспект индивидуалности Вент проналази у индивидуализму (Вент, 2014: 158). Са друге стране, друштвени услови индивидуалности односе се на „оне одлике агентове конституције које су унутрашње зависне од културе”. Доводећи овај аспект индивидуалности у везу са тврдњом да култура конституише агенте, Вент га, дакле, проналази у холизму (Вент, 2014: 158).

Значај разликовања индивидуалности по себи и њених друштвених услова Вент види у могућности да се на тај начин уочи да однос између агента и структуре може бити независан и завистан, односно, каузалан и конститутиван. Другим речима, ово разликовање „разрешава очигледни парадокс показујући да су две врсте одлика укључене у конституисање агената, самоорганизујућих одлика и друштвених одлика” (Вент, 2014: 159).

³ Приказивањем те слике, како наводи, нема намеру да начини преглед литературе са решењима из друштвене теорије за расправу о агентима и структури, већ да предложи различите начине на које теоретичари могу постављати питања о структури. Приказ у делу „Друштвена теорија међународне политике” А. Вента (2014: 126).

⁴ Више о Волцовој тематизацији микро и макро нивоа структуре у Waltz, 1959[2001].

⁵ Према мишљењу Вента, проблем не лежи у Волцовом „материјализму”, већ у чињеници да он не увиђа постојање два нивоа структуре (Вент, 2014: 127).

Посматрано са тог аспекта, умерени облици индивидуализма и холизма нису некомпатабилни, већ само указују на различите конституишуће одлике индивидуалности, односно, постављају различита питања. Вент тврди да проблем настаје тек са радикалним облицима сваке од онтологија, „онда када неко каже да је намерно деловање тек самоорганизација или учинак дискурса” (Вент, 2014: 160). Уколико се, пак, признају оба, чини се да ће се постићи и боље разумевање сваког понаособ.

ПРОЦЕС

Најзад, неизоставан појам у Вентовим разматрањима о структури јесте процес. Дакле, иако и агент и структура имају једнаки значај, узајамно су конститутивни и кодeterminисани, структура, међутим, постоји (има учинке и развија се) само због актера и њихових процеса. Сва структура, у крајњем, „инстанцирана је само у процесу” (Вент, 2014: 160). Вент тврди да је зависност структуре од деловања и друштвеног процеса и конститутивна и каузална. Са једне стране, каже, „расподела знања у друштвеном систему у било ком тренутку постоји само у служби жеља и уверења актера”, те „ако култура постоји само у служби жеља и уверења, она ће имати учинке само у служби понашања агената” (Вент, 2014: 161). Са друге стране, друштвене структуре такође зависе од агената и пракси у каузалном смислу. Конститутивна анализа, међутим, има „унутрашњу статичност”, будући да нам казује од чега су сачињене структуре и како оне могу имати одређене учинке, али нам „ништа не казује о процесима помоћу којих се структуре крећу кроз време, или краће, о историји”⁶ (Вент, 2014: 161). Међутим, наводи, „структурална репродукција је такође узрокована непрекидним процесом међуделовања чија је репродукција намеравана или ненамеравана” (Вент, 2014: 161).

Вент закључује да је, како у каузалном тако и у конститутивном смислу, структура „текући учинак процеса”, док је истовремено „процес учинак структуре” (Вент, 2014: 162). Постоје, дакле, два нивоа анализе (микро и макро), и оба су према његовом мишљењу структурирана и оба инстанцирана помоћу процеса. Нема структура без агената и нема агената (осим у биолошком смислу) без структура, односно „друштвени процеси су увек структурисани, а друштвене структуре су увек у процесу” (Вент, 2014: 162). Тиме се поново враћа на културу, тврдећи да „знање које се дели у друштву заузима кључну улогу у интеракцији релативно предвидивој током времена, стварајући хомеостатичке тенденције које стабилизују друштвени поредак”, односно, друкчије речено, „култура тежи да се репродукује, и заправо мора тако чинити како би уопште могла да буде култура” (Вент, 2014: 163).

Резимирано, Вент верује да су културне структуре сложене како у својој природи тако и у учинцима те, стога, излаже типологију која се заснива на три разликовања: 1) између два нивоа на којима су организоване, микро и макро нивоу, испоњеним као опште и колективно знање, 2) између њихових каузалних и конститутивних учинака и 3) између њихових учинака на понашање, идентитете и интересе. Он напомиње да анализа ових различитих модалитета захтева различите врсте структуралних метода, али да је у сваком

⁶ Према Вентовом мишљењу, ово је најјасније у случају структуралне промене изазване акцијама које подривају постојеће структуре и стварају нове (Вент, 2014: 161).

конкретном случају важно показати „како се културни облици артикулишу са материјалним силама и како им дају значење, односно, како ови други са своје стране ограничавају оне прве” (Вент, 2014: 165). И поново, могу имати основа настојања да се у аналитичке сврхе разликују материјална, структура интереса и идеациона структура, али, у крајњем, сваки друштвени систем има само једну структуру, састављену и од материјалних и од идеационих елемената.

ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА

Након изношења кључних Вентових ставова у вези са структуром, долази се и до његовог излагања у вези са самим проблемом агент-структура. У своме чланку „*The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*” (1987) Вент полази од две теорије које су имале снажног утицаја на савремене академске расправе о међународним односима - неореализма (Кенет Волц) и теорије светског система (Имануел Валерштајн (*Immanuel Wallerstein*)). И докле обе нуде структурална објашњења начина на који се државе понашају у међународном систему, односно, иако се обе заснивају на структуралној анализи, њихово разумевање структуре система, према мишљењу Вента, у значајној мери се разликује. Са једне стране, неореалисти дефинишу структуру међународног система кроз призму „опажљивих” (*observable*) својстава држава чланица, и последично, експанаторну улогу ових структура одређују у индивидуалистичким терминима, као „ограничавајуће у вршењу избора постојећих државних актера” (Wendt, 1987: 335). Теоретичари „светског система”, са друге стране, структуре међународног система дефинишу у оквирима „фундаменталних организационих принципа капиталистичке светске економије која конституише државе”, те схватају експанаторну улогу структура у структуралистичким терминима, као „произвођаче” самих државних актера (Wendt, 1987: 335).

Вентов примарни интерес је, међутим, у критици структуралних концепција које проналази у обе теорије, те у примени ове критике у циљу развоја новог приступа структуралном теоретисању о међународним односима усвојеним од поменутих теоретичара структурације из социологије. Овај приступ, истиче Вент, захтева основе научне реалистичке филозофије (или „научног реализма”⁷, *scientific realism*), спорне „нове ортодоксности” у филозофији природних наука, мада већином непризнате од стране политичких научника (Wendt, 1987: 336).

Проблем агент-структура, према Вентовом мишљењу, заправо представља два међузависна проблема, један онтолошки и други епистемолошки (Wendt, 1987: 339). Први и фундаменталнији проблем тиче се природе како агената, тако и структуре, и, будући да су оба на известан

⁷ Вент под научним реализмом подразумева „једну филозофију науке која претпоставља да свет постоји независно од људских бића, да се зреле научне теорије типично односе на овај свет и да оне тако функционишу чак и када су предмети науке изван опажаја” (Вент, 2014: 43). „Језгро научног реализма се”, по његовом мишљењу, „противи гледишту ... да оно што постоји у свету на неки начин зависи од онога што знамо или у шта верујемо” (Вент, 2014: 46). Најзад, реализам је „филозофија наука, а не теорија друштва”, и као такав „не одговара на емпиријска, тј. питања првог реда”, односно, реализам „омогућава да се држава и државни систем замисле као стварни и сазнатљиви, али нам не говори да они постоје, од чега су начињени, или како се понашају”, - „то је посао друштвених научника а не филозофа” (Вент, 2014: 47).

начин узајамно имплицирајућа, њиховог међуодноса. Другим речима, питање се односи на то какви су ово ентитети (или, у случају друштвених структура, да ли су уопште ентитети), те на који начин су међусобно повезани. Суштински, сматра Вент, постоје два основна приступа одговарању на ово питање - одређивањем једне јединице анализе као онтолошки примарне (основне) или дајући им једнак и стога несводљив (*irreducible*) онтолошки статус. У зависности од тога који ентитет се сматра примарним, ови приступи генеришу три могућа одговора, које Вент одређује као индивидуализам, структурализам и структурационизам (Wendt, 1987: 339). Неореализам и теорија светског система подразумевају индивидуализам и структурализам, обе у крајњем умањујући значај једне јединице анализе у односу на другу. Неореалисти редукују структуру система држава на својства и интеракције њених конститутивних елемената, држава, докле теорија светског система редукује државе (и класе) као агенте на репродукцију захтева (потреба) капиталистичког светског система (Wendt, 1987: 339). Структурационистички приступ, са друге стране, покушава да избегне оно што Вент назива „негативним последицама индивидуализма и структурализма“ дајући агентима и структурама једнак онтолошки статус. Последично, омогућава коришћење агената и структура у објашњењу неких од основних својстава које у смислу ефеката имају једно на друго. Другим речима, доводи до тога да се агенти и структуре посматрају као „кодeterminишући“ или „узајамно конститутивни“ ентитети (Wendt, 1987: 339).

АРГУМЕНТАЦИЈА

Вент је, дакле, покушао да идентификује значајне разлике у схватањима теоретичара неореализма и „светског система“, као и да повеже ове разлике са њиховим различитим друштвеним онтологијама. Такође, покушао је да укаже да, упркос овим разликама, неореализам и теорија светског система деле заједнички, полазни приступ проблему агент-структура, односно, да оба покушавају да одреде или агенте или структуру као основне, примарне јединице, а што и једне и друге оставља у немогућности да објасне својства ових јединица и, стога, да оправдају властите теоријске и експланаторне тврдње о државној акцији (Wendt, 1987: 349). Очигледна импликација овог аргумента је да ни државни агенти ни домаћа или међународна системска структура која их конституише не треба да буду третирани увек као дати или као основне, примарне јединице. Теорије међународних односа би требало да буду способне да поседују експланаторну моћ оба (Wendt, 1987: 349). Ово не значи, истиче Вент, да појединачни истраживачки напори не могу узети једну јединицу као основну, јер истраживачка пракса мора поћи од нечега. То, међутим, значи да оно што се одређује као основно у једном истраживању мора бити барем потенцијално проблематично (или да има функцију зависне варијабле) у другом, односно, да су научницима потребне теорије о њиховим примарним јединицама (Wendt, 1987: 349). Без обзира на очигледне аспирације да постану начелне теорије међународних односа, индивидуалистичке и структуралистичке онтологије неореализма и теорије светског система их у томе онемогућавају. Насупрот њима, структурационистички или структурацијски приступ проблему агент-структура допринео би теоријском развоју и државних агената и системских

структура „без уплитања ни у онтолошки редукционизам ни у реификацију” (Wendt, 1987: 349).

Полазиште Вентовог промишљања о проблему агент-структура представљају две истине о друштвеном животу које се, како верује, налазе у основи готово свих друштвених научних истраживања. Прва истина представља тврдњу да су „људска бића и њихове организације хотимични (са свешћу и намером-*purposeful*) актери чија акција помаже репродукцији или трансформацији друштва у коме живе”, а друга тврдњу да је „друштво сачињено од друштвених односа, а које структурише акције између ових хотимичних актера” (Wendt, 1987: 337-338). Скупа узевши, ове истине сугеришу да су људски агенти и друштвене структуре, на овај или онај начин, „теоријски независни или узајамно имплицирајући ентитети” (Wendt, 1987: 338). Стога, Вент наводи, анализа друштвене акције претпоставља барем имплицитно разумевање појединачних друштвених односа (или „правила игре”) у којима се акција одвија, као што анализа друштвених структура донекле претпоставља разумевање (*understanding*) актера чији односи чине структурални контекст (Wendt, 1987: 338). Из наведеног се закључује да су и својства агената и својства друштвених структура релевантна за објашњења друштвеног понашања. И заправо, и неореализам и теорија светског система користе својства како држава (моћ и интереси) тако и системских структура (поларност, односи неједнаке размене) како би објаснили понашање држава, иако то чине на различите начине.

Верујући да све друштвене научне теорије садрже барем имплицитно решење за проблем агент-структура, које „поставља агенте и друштвене структуре у везу једне са другима” (Wendt, 1987: 337), Вент признаје да ова решења помажу теоријском разумевању, односно да структурална анализа има релативни експланаторни значај. Међутим, заступајући веома различита разумевања структуралне теорије, Вент тврди да су неореалистичка и решења теорије светског система проблема агент-структура, најмање у једном аспекту веома слична те да та сличност креира уобичајену фундаменталну слабост (недостатак) у овим теоријама као структуралним приступима међународним односима (Wendt, 1987: 337). Теорија структурације, са друге стране, представља одговор на ове недостатке, закључује Вент.

ОНУФ О ВЕНТОВОЈ ТЕОРИЈИ СТРУКТУРАЦИЈЕ

У циљу објашњења Вентове теорије, Николас Онуф се позива на оно што сматра праисторијом дебате, односно, Волцово супротстављање редукционизму образложено тиме што ненамераване последице понашања државе производе несводљиве структуре које имају последице на понашање. Ова недвосмислена тврдња, закључује, пружила је Венту могућност да уведе питање структуре са научно-реалистичке тачке гледишта (Onuf, 1998: 239), са два циља на уму: да демонстрира неадекватност како Волцове верзије структурализма тако и Валерштајна, те да предложи теорију структурације као замену за структурализам уопште. Такође, закључује и да Вент сматра да Волц заправо уопште и није био структуралиста, како је сам себе одређивао, већ, напротив, онтолошки индивидуалиста. Са друге стране, наводи да је Вент нашао да је Валерштајнова теорија светског система превише холистичка (Onuf, 1998: 240).

Онуф даље наводи Вентову централну тврдњу у вези са структурацијом, да су капацитети, чак и постојање људских агената на изврстан начин нужно повезани са друштвеним структуралним контекстом, односно да су нераздвојиви од људске друштвености. Према Вентовом мишљењу, структурацијска теорија је аналитичка по природи, не супстантивна. Другим речима, она представља оно што се касније назива мета-теоријом, тачније теоријом о теорији (Onuf, 1998: 241). Структурацијска теорија типове ентитета налази у друштвеном свету и његовим односима, закључује Вент. Према Онуфовој интерпретацији Вентовог схватања, он нуди четири суштинске претпоставке структурацијске теорије. Најпре, за разлику од индивидуалиста, структурационисти прихватају стварност и експланаторни значај несводљивих и потенцијално неопажљивих друштвених структура које генеришу агенте. Потом, за разлику од структуралиста, структурационисти се супротстављају функционализму и наглашавају потребу за теоријом практичних разлога и свести која је значајна за људске намере и мотивацију. Даље, ове опозиције су превазиђене здруживањем агената и структура у дијалектичку синтезу која превазилази субординацију једног над другим, а што је карактеристика и индивидуализма и структурализма. И најзад, структурационисти тврде да су друштвене структуре нераздвојиве од просторних и временских структура, те да и време и место стога морају бити инкорпорирани директно и експлицитно у теоријска и конкретна друштвена истраживања (Onuf, 1998: 241-242).

ВЕНТОВ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Недостатак јединствене, општеприхваћене концепције односа агент-структура изродио је бројне концептуализације њихових односа кроз друштвене науке, од којих свака рефлектује појединачна филозофска и практична уверења властитог теоријског дискурса. У том смислу, Вент наводи, ни његово усвајање термина „агената“ и „структуре“ није теоријски неутрално (Wendt, 1987: 338). Упркос бројним разликама, међутим, „проблем агент-структура, део-целина, актер-систем, и микро-макро, сви рефлектују исти мета-теоријски императив-потребу за усвајањем, у циљу објашњавања друштвеног понашања, извесне концептуализације онтолошког и експланаторног односа између друштвених актера или агената (у овом случају, држава) и друштвених (социјеталних) структура (у овом случају, међународног система)” (Wendt, 1987: 338-339).

Осим чињенице да се сматра теоретичарем који проблем агент-структура уводи као такав на поље међународних односа, несумњиво најзначајнији Вентов допринос у покушају разрешавања проблема агент-структура представља његова теза о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структура. Дакле, за разлику од до тада уобичајеног става у теоријама међународних односа да су агент и структура онтолошки независни, али да једно нужно мора имати примат у односу на друго (односно, да једно има узрочни ефекат на друго), Вент чини корак напред заступањем става да су и агент и структура од почетка онтолошки једнаког статуса. Његов структурационистички приступ заиста избегава недостатке како индивидуализма, тако и структурализма посматрањем агената и структура као „ко-детерминишућих“ и „узајамно конститутивних“

ентитета. Уз благо редиговање Гиденсових тврдњи, или боље речено, примену на поље међународних односа, највећа предност Вентовог схватања у односу на схватања његових претходника (али и неких савременика) оличена је у „концептуализацији оба ентитета од почетка као онтолошки зависних једно од другог, и то концептуализовањем агената у смислу унутрашњих односа (односа у оквирима структуре) који их дефинишу као такве, и концептуализовањем друштвених структура као егзистирајућих само кроз медијум агената и пракси које они конституишу” (Went, 1987: 360).

Но, он истиче и да каузални и конститутивни учинци културе на агенте могу бити извршени само на њихово понашање, на њихове одлике (идентитете и интересе), или на оба (Вент, 2014: 144), а што може бити спорно јер то онда подразумева да, у коначном, постоји понашање које није управљено ка одређеним интересима (или у складу са конкретним идентитетом), односно да поседовање одређених идентитета или интереса не повлачи нужно и измене у понашању у правцу истих. Замера му се у овом случају, дакле, непрецизност у појмовним одређењима, а која је, начелно посматрано, незнатног значаја у односу на допринос који има његова полазна претпоставка о истовременом конститутивном и узрочном утицају ентитета.

Даље, суштински доприноси Вентове структурацијске теорије, а у односу на индивидуализам и структурализам, огледају се у прихватању стварности и експланаторног значаја несводљивих и потенцијално неопажљивих друштвених структура које генеришу агенте, супротстављању функционализму и наглашавању потребе за теоријом практичних разлога и свести која је значајна за људске намере и мотивацију, здруживањем агената и структура у дијалектичку синтезу која превазилази субординацију једног над другим, тврдње да су друштвене структуре нераздвојиве од просторних и временских структура, те да и време и место стога морају бити инкорпорирани директно и експлицитно у теоријска и конкретна друштвена истраживања (Wendt, 1998). Неизоставно је, дакле, указати на допринос који има Вентово увођење научног реализма, као корак напред у разумевању и даљем објашњењу које и неопажљиви ентитети у реалном стању ствари имају, барем у разумевању структуре као неопажљиве, али и даље узрочно значајне.

Свакако у аналитичке сврхе корисна јесте и Вентова подела структуре на материјалне услове, интересе и идеје. Раздвајањем ових елемената поједностављено је и указивање на њихове различите улоге у објашњењу конкретних друштвених исхода. На практичном плану, оваква подела доноси извесне предности, међутим, начин на који Вент образлаже њихово нужно постојање у свакој структури, прилично је збуњујућ. У тврдњи да „без идеја нема интереса, без интереса нема смислених материјалних услова, без материјалних услова нема стварности уопште” (Вент, 2014: 122), споран је средишњи њен део, а будући да материјални услови сами по себи постоје и постојаће без обзира на било какве и било чије интересе. Стога је прикладније његову примарну замисао објаснити тиме да се на основу одређених интереса материјални услови користе као ресурси, односно, да интереси не могу бити реализовани без коришћења тих материјалних ресурса.

Вентово разликовање „између два нивоа и два учинка структуре на две ствари” (Вент, 2014: 125), односно, раздвајање понашања од идентитета

и интереса у аналитичком смислу је изразито значајно. Премда су они у реалности нераскидиво повезани, ипак су јасно различити. Стога и могућности њиховог одвојеног анализирања свакако могу допринети продубљењем разазнавању безбедносних појава на практичном плану. Проучавањем структуре на макро нивоу, њеног микро нивоа (рецимо конкретне државе), те узајамних утицаја између њих и понашања и идентитета и интереса њених агената, јасно се може видети, Вентовим речником речено, узајамна ко-детерминисаност и ко-конституисаност.

Најзад, свакако представља предност и Вентово указивање на улогу и значај процеса у односу агента и структуре, нарочито ако се има у виду неретка тенденција узимања као конститутивно и узрочно значајних искључиво статичних феномена у промишљању о безбедносној стварности, али и међународним односима уопште.

ЗАКЉУЧАК

Конечно, на основу свега наведеног, закључује се да је спектар практичних импликација Вентових промишљања о агентури и структури на безбедност изузетно широк. Став о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агентуре и структуре омогућава укључивање у анализу безбедносне стварности и великог броја неоправдано запостављаних варијабли. Другим речима, прихватање става да су агентура и структура у овом контексту узајамно зависни, а нужно различити ентитети, чини могућим превазилажење уобичајених једностраних приступа истраживању „порекла“ или узрочности друштвене, а тиме и безбедносне акције. Уважавањем истовременог конститутивног и каузалног учинка како агената (превасходно мислећи на најутицајније безбедносне субјекте на државном, регионалном и глобалном нивоу) на структуру, тако и структуре (државне, регионалне, глобалне) на агенте, увиђа се и потенцијални допринос у погледу предвиђања динамике безбедносне стварности и конкретних безбедносних изазова, ризика и претњи, односно, са друге стране, допринос у погледу предвиђања понашања безбедносних актера.

Такође, допринос научно реалистичке претпоставке о значају неопажљивих ентитета превазилази оквире проблематике агент-структура. Имајући у виду чињеницу да је говорећи о безбедносним појавама и процесима у највећем обиму реч управо о неопажљивим, али узрочно значајним, овакав приступ чини се најпогоднијим за бављење ма којим аспектом проучавања у студијама безбедности, односно применљивим на сваки истраживачки подухват на овом пољу.

И наглашавање процеса чини се нарочито значајним за безбедносну проблематику, будући да готово све димензије безбедносне стварности карактерише изражена променљивост, односно могућност трансформације. Конкретно, држава, национални идентитети, интереси, односи међу државама, и још много тога што је у најдиректнијој вези са истраживачким пољем безбедности у теорији су уобичајено посматрани као дати, стални и непроменљиви, а у чему управо лежи допринос новине коју Вент уноси указивањем не само на могућност, већ и на значај промене.

ЛИТЕРАТУРА

- Archer, M. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Вент, А. (2014). Друштвена теорија међународне политике. Београд: Факултет политичких наука.
- Carlsnaes, W. (1992). The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 36(3), 245-270.
- Dessler, D. (1989). What's at stake in the Agent-structure Debate? *International Organization*, 43(3), 441-473.
- Илић, М. (2016). Проблем agent-structure: теоријски налази и импликације за студије грађанских ратова. У: Јовић, Д. (ур.), *Конструктивистичке теорије међународних односа* (стр. 147-176). Загреб: Факултет политичких знаности.
- Klotz, A., Lynch, C. (2006). Moving Beyond the Agent-structure Debate. *International Studies Review*, 8(2), 355-381.
- Липовац, М. (2013). Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности. *Социолошки преглед*, 47(3), 439-460.
- Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual. In: V. Kubalkova, N. Onuf & P. Kowert (Eds.), *International relations in a constructed world* (pp. 58-78). New York: M.E. Sharp
- Onuf, N. (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*. London: Routledge.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 31, 335-370.
- Wight, C. (2006). *Agents, Structure and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1959[2001]). *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.
- Златановић, А., Липовац, М. (2014). Социјални конструктивизам. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 251-264). Београд: Факултет безбедности.

Рад примљен: 08. 10. 2019.

Рад прихваћен: 28. 10. 2019.